

ХІБА ПАМІРАЮЦЬ ЛЮДЗІ?

(ТВОРЧАСЦЬ АНАТОЛЯ ВЯРЦІНСКАГА)

Паэзія і філасофія сыходзяцца ў цікавых спалучэннях, як філасофская паэзія, паэзія ў філасофіі, філасофія паэзіі і г.д. А гэта ўсё з'яўляецца прадметам літаратуразнаўчых даследаванняў, у якіх вучоныя імкнуцца вызначыць характар узаемадзеяння гэтых дзвюх светапоглядных інстанцый, дзвюх розных сістэм асэнсавання рэчаіснасці. Жыццё чалавека мае своеасаблівую паэтычную прыгажосць, якая апісваецца з дапамогай розных філасофскіх канцэпцый. Звернемся да экзістэнцыялізму як філасофскаму напрамку і як духоўнай плыні, росквіт якога прыпадае на 20 – 70 –ыя гады ХХ стагоддзя. Экзістэнцыялізм “у супрацьлегласць рацыяналістычнай філасофіі паглядзеў на чалавека як на істоту, якая перажывае, пакутуе. Гэта трагічная істота, якая валодае магчымасцю свабоднага выбару і адказнасцю за свае ўчынкі. Свабода, смерць, адзінота, страх – галоўныя тэмы экзістэнцыялізма”¹. Аднак і на экзістэнцыяльныя пошукі можна паглядзець з розных аспектаў, напрыклад з гнасеалагічнага.

Гнасеалогія тоесна тэорыі пазнання, якая вывучае ўзаемадзеянне суб'екта і аб'екта ў працэсе пазнаваўчай дзейнасці, магчымасці пазнання свету чалавекам, крытэрыі сапраўднасці ведаў і г.д. Яркімі прадстаўнікамі названай плыні з'яўляюцца Лейбніц, Юм, Берклі, якія сцвярджалі, што асноўнай крыніцай усіх ісцін і ведаў пра акаляючы свет можа быць толькі розум. Розум акумуляе ідэі, класіфікуе веды і стварае ўяўленні пра адчуванні жывога і прадметнага свету. “Адчуванні важныя ў пазнанні, але не як крыніца ведаў, а як стымул да таго, каб розум пачаў шукаць ісціну ў

¹ История философии. Учебник для высших учебных заведений / Под ред. В.П. Кохановского, В.П. Яковлева. -- Ростов-на-Дону, «Феникс», 2002. — с. 476.

сабе”², -- пастуліруецца ў тэорыі пазнання. Смерць – тая тэма, якая суправаджае ўсё жыццё чалавека. Сапраўды, смерць не мае сведак. Таму кожны перажывае прадчуванне смерці на сваім светапоглядным узроўні. А калі гэта паэт з тонкім пранікненнем у сутнасць з’явы, то і дадзеная праблема жыцця і смерці ім падаецца на вышыні глыбокага лірыка-філасофскага асэнсавання. Звернемся да паэзіі А. Вярцінскага, у якога, згодна з характарыстыкай В. Русілка, “цвярозы і часам усмешлівы рацыяналізм, засяроджаны на роздуме, шырокае выкарыстанне лагічнай аргументацыі – якраз і сталі тым адметным і каштоўным, што вызначае асобу паэта і сёння”³.

Людзі як быццам бы смяротныя,
а паміраюць параўнаўча рэдка –
асабліва ў мірны час.

І пахавальнае шэсце на вуліцы горада
здаецца нам

ледзь не вулічным здарэннем,
ледзь не сумным непаразуменнем:

“Хіба паміраюць людзі?”

У вершы “Пахавальнае шэсце” аўтар імкнецца ўглядзецца ў твары людзей, каб зразумець, што для жывых смерць. Пахавальны рытуал – сімвалічны вобраз развітання з чалавекам, аднак часта, як ні парадасальна, ён не выклікае моцных узрушальных эмоцый, бо не абапіраецца на ўласны вопыт смерці, а таму “Вуліца жывая, і яна жыве, / і яна хоча жыць... / і яна здзіўлена пытае: / “Хіба паміраюць людзі?” Паэт крочыць ад факта да універсалізацыі з’явы – людзі не разумеюць смерці ў духоўна-быццёвым сэнсе, яны назіраюць толькі за прыродным феноменам

² История философии. Учебник для высших учебных заведений / Под ред. В.П. Кохановского, В.П. Яковлева. – Ростов-на-Дону, «Феникс», 2002. – С. 218.

³ Русілка В. Паэтычныя ўрокі чалавечнасці / А. Вярцінскі. Выбраныя творы. – Мн., “Кнігазбор”, 2009. – С. 9.

знікнення жывога на зямлі. Карыстаючыся выказваннем А. Камю, “твор нараджаецца з адмаўлення розуму тлумачыць канкрэтнае, відавочнае, здзейсненае”⁴. Вуліца ёсць увасабленне шматлікіх форм жыцця, а вось чалавек у труне – адзіная форма смерці, якая не можа ўвасобіцца ў логікапаняційных азначэннях. Ёсць фінальная кропка – смерць, якую свядомасць не можа вытлумачыць, гэта “сумнае недаразуменне”, змрочны напамін ў свяце жыцця пра канечнасць існавання.

Камю нагадвае: “Свет боскі, паколькі беспрычынны. Вось таму толькі мастацтву, такому ж безасноўнаму, дадзена зразумець яго. Ніякае меркаванне не дае ўяўлення пра свет, але мастацтва можа навучыць нас паўтараць яго, як паўтараецца свет у вечных вяртаннях”⁵. Паэтычнае слова ў Вярцінскага скіравана на тое, каб разбудзіць разумовую актыўнасць чытача, падключыць яго да працэсу сатворчасці. Ён нібы звяртаецца да пастулата тэорыі пазнання ў розных мадыфікацыях тэмы смерці -- існаванне можа мець толькі адзін сэнс: існаваць – значыць быць успрымаемым у антрапалагічна-прыродным і духоўным сэнсе.

Спачуваю чалавеку,
калі ён баіцца смерці,
калі ён паміраць не хоча.

Я ж сам смяротны і ведаю:
не так лёгка памерці,
калі над табой такое сіняе-сіняе неба,
калі вакол такая зялёная-зялёная трава.

(“Спачуванне”)

Аднак, калі адштурхоўвацца ад верша “Спачуванне”, яго “ведаю” ўсё ж не мае лагічнага абгрунтавання, яно грунтуецца ў большай ступені на эмацыйным напале распачы, на душэўным судакрананні з таінствам

⁴ Камю А. Бунтующий человек. – М., Изд-во полит.книги, 1990. – С. 77.

⁵ Камю А. Бунтующий человек. – М., Изд-во полит.книги, 1990. – С. 174.

неўсвядомленага. “Але калі ідэі свету не падпарадкоўваюцца нашай волі, значыць існуе іншы, больш магутны дух, які іх стварыў, а мы іх толькі ўспрымаем. Гэты вышэйшы Дух і ёсць Бог. Парадак і сувязь ідэй, народжаных Богам, называецца законамі прыроды”⁶. І законамі прыроды ў першую чаргу тлумачыцца шлях чалавека да смерці, пра што гаворыць у сваіх творах Вярцінскі: “Упаў журавель на дасвецці, / выбіўся з сіл і надзей.../ Тое ж і ў нашым свеце, / тое ж і ў нас, у людзей” (“***Не ўсе і заўсёды...”). Аднак боскае прычыненне да смерці людзей разглядаецца Вярцінскім з пазіцыі узаемазвязанасці быцця і іншабыцця, таму: “Жылі-былі. / І адышлі, адплылі. / Толькі над намі / лятаюць іх душы птахамі, / толькі сляды іх / цягнуць усё на зямлі” (“Жылі-былі...”). Бог вяртае душы на землю, у іх дом быцця. Рацыянальнасць саступае месца біблейнай веры ў загробнае жыццё душ. Інтэлектуальны пошук прычын існавання заводзіць паэта ў тупік, бо ідэя, рэч, з’ява становяцца для нас відавочнымі і яўнымі толькі тады, калі яны прапускаюцца праз свядомасць і сэрца. Рацыё не спраўляецца з мастацкімі абагульненнямі і саступае месца эмацыяна-валявой сферы ў ацэнцы ўнутранага стану:

Даўно мінула маё світанне.

Мінае мой поўдзень,

мінае мой дзень.

Пачынаецца доўгае развітанне

З табою, жыцця нязгасны прамень.

А там і мой вечар,

мой ціхі вечар.

А потым – бясконцая ноч мая.

Узыдуць зоры

над лёсам маім чалавечым,

Ды гэтых зораў

болей не ўбачу я. (“***Даўно мінула маё світанне”)

Верш пабудаваны на шматзначнасці і эстэтычнай змястоўнасці вобразаў, на асацыятыўнай гнуткасці радка, што дало магчымасць

⁶ История философии. Учебник для высших учебных заведений / Под ред. В.П. Кохановского, В.П. Яковлева. – Ростов-на-Дону, «Феникс», 2002. – С. 316.

апаэтызаваць быццё-да смерці, прадставіць згасанне жыцця як лірычна-філасофскую з’яву. Прырода чалавечага духу яго лірычнага героя “зямная”, што дазваляе гаварыць пра ўласную смерць “отстранённо”, з вышыні прынятай свядомасцю “зямной” ісціны. Вярцінскі на працягу ўсяго жыцця ішоў ад тэмаў смерці да тэмаў жыцця, як бы адмаўляючы ўстаноўлены адвечны прыродны кругазварот. І паэма віны “Даруйце”, напісаная ў элегічнай танальнасці ў 1967 годзе, успрымаецца развітаннем з жыццём. А ў 2008 годзе публікуецца верш “Ішоў я, ішоў...”, дзе жыццё паўстае ў кантамінацыйнай форме шоу: “Ойча нябесны, па волі тваёй / ці па шайтаванай волі злой / ён ладзіць шоу?”. З’яўляюцца іронія, сарказм у адлюстраванні святыні – самога быцця. Праваслаўная антрапалогія заклікае чалавека несці свой крыж па жыцці як волю Хрыста, і толькі пры гэтай умове чалавек знойдзе сапраўдную сваю індывідуальнасць. Вярцінскі таксама не адмаўляе дадзенага пастулата, аднак жадае зняць покрывы недатыкальнасці з таямніцы смерці. Ён кіруецца жыццёвай устаноўкай вельмі трапна пададзенай Сартрам: «Чалавек – гэта істота, што скіравана ў будучыню, і асэнсоўвае, што яна праецыруе сябе ў будучыню»⁷. У вершы, прысвечаным Янку Брылю (“Развітальная размова з Янкам Брылём”), Вярцінскі вызначае моц духу чалавека, які “ў дзённы, часовым / вечнасць бычыў добра...”. Творца павінен “уваскрашаць другіх / вадою жыватворнай сваіх кніг” (“Памяці Васіля Быкава”) – толькі тады вечнасць стане рэалізаванай на зямлі праграмай існавання. Аптымістычнымі акордамі гучыць верш “***Жыццё даецца, каб жыццё тварыць”:

Жыццё даецца, каб жыццё тварыць.

Маральны самы, самы натуральны

Пачатак гэты вось жыццёстваральны.

Інакш – якая ад жыцця карысць?

⁷ Сартр Ж.-П. Экзистенціалізм – это гуманізм // Сумерки богов. – М., 1989. – С.324.

Тварыць!

Жыццё даецца, каб жыццё тварыць.

Не марнаваць, не нішчыць, не бурыць, --

Тварыць!

Гэта своеасаблівы інтэлектуальна-рэфлексійны адказ на пытанне аб сутнасці ўласнага існавання і быцця асобы ўвогуле. Пакутлівыя роздумы, адлюстраваныя ў вялікім шэрагу вершаў-прысвячэнняў, набылі рысы ачышчальнай эстэтыкі пакут. Сімволіка жыцця перамагае ў лірычных споведзях. Экзістэнцыяльнай ісцінай для героя Вярцінскага з'яўляецца бескампраміснае служэнне праўдзе добра і напружанаму духоўнаму дыханню, якое і стварае гісторыю жыцця асобы.

Такім чынам, веданне праўды існавання загартоўвае чалавека на шляху выпрабаванняў ад жыцця да смерці. Герой Вярцінскага жыве ў гэтай праўдзе, не жадаючы яе ўпрыгожваць і надаваць ёй нейкі таямнічы флёр. Смерць уваходзіць у расквечаную жывую рэальнасць нашага існавання без рэверансаў і папярэджанняў – пра гэта і гаворыцца ў творах Вярцінскага. Аднак напружаная энергія розуму павінна выратаваць чалавека ў асэнсаванні ўсяго існага – яна і выратаўвае, скіроўваючы да ўзважанага і рацыяналістчнага вызначэння месца асобы ў свеце, якое ў кожнага сваё.